ХЫПАР

Чăваш ачисен хаçачĕ

Тантăш

6+

30 (4444) №, 2015, июль (утă), 23

(1931 çулхи январĕн (кăрлачăн) 12-мĕшĕнче тухма тытăннă).

Хакĕ ирĕклĕ.

Индексĕ: 54802.

КИЛ ĂШШИ

Нимрен нимĕр турăмăр...

Кашни ир виçĕ сехет çурăран ура çинче Патăрьел районĕнчи Чăваш Ишекĕнчи Анатолий Арсентьевичпа Каролина Анатольевна Уткинсем. Паян та авă чи малтанах сĕтел хушшине кофе ĕçме вырнаçрĕç. Шăкăл-шăкăл калаçнă май ĕнер каçхинех палăртнă çитес кун планне улшăнусем кĕртрĕç.

– Ĕçĕ тем чухлех-ха, анчах вăрманта хура çырла нумай чухне ун пирки те манар мар. Хĕл хырăмĕ аслă пулнине шута илсе паян та пуçтарасчĕ. Ĕнер те 3 витре татнă, паян та тăрăшсах ĕçлесчĕ, – терĕ Каролина Анатольевна мăшăрĕ çине ăшшăн пăхнă май.

Анатолий Арсентьевич унăн сăмахĕсемпе килĕшсе пуçне çеç сĕлтрĕ.

– Тĕрĕсех калатăн, ачасем çывăрса тăрсан уçăлмалла кайччăр вăрмана, витрисене тултарса килччĕр, – терĕ йăвашшăн калаçнă май.

...Уткинсен ачи-пăчи йышлă çав. Хăйсен виçĕ тĕпренчĕкĕ Таня, Наташа, Алеша ашшĕ-амăшĕ килĕнчен тухса кайнă ĕнтĕ. Хĕрĕсем Шупашкарта тĕпленнĕ пулин те тăван тăрăха час-час килсе çӳреççĕ. Ашшĕ-амăшне пулăшма васкаççĕ. Ывăлĕ Тăван çĕршыв хӳтĕлевçи, салтакра службăра. Унсăр пуçне Уткинсен 9 усрав ывăл! Коля, пысăк Андрей, пĕчĕк Андрей, Алеша, Никита, Рома, Денис, Сергей, Гена.

Вĕсене тĕрĕс воспитани парса пурнăç çулĕ çине йĕркеллĕ тăратассишĕн ырми-канми тăрăшаççĕ Уткинсем. Арçын ачасене мĕн кирлине йăлтах пама тăрăшаççĕ.

– И-и, мĕн ӳпкелешмелли пур паянхи куна? Ара, çимелли çитмест-и пирĕн? Холодильникра аш-какай, улма-çырла туллиех. Кашниех таса вырăн çинче çывăрать, яка тăхăнать, тутлă çиет. Эпир мăшăрпа çемье çавăрсан малтанлăха Шупашкарта пурăнтămăр. Кайран, иртнĕ ĕмĕрĕн тăхăрвуннăмĕш çулĕсен пуçламăшĕнче, мĕн тери йывăр вăхăтра Чăваш Ишекне икĕ ачапа мăшăрăн тĕп килне куçса килтĕмĕр. Ĕç çук, çимеллирен те пуян мар. Çывăрмалли вырăн тавраш ĕ те çук. Ах, кăшкăрса йĕрес килетчĕ. Пурпĕрех пуçа усмарăмăр, çĕнĕ çĕрте вăй çитерсе çурт хăпартса лартма пултартăмăр. Ĕçрен хăраса пурăннă-тăк, паянхи кун çакăн пек ырлăха курайман пулăттăмăр. Çапла, эпир нимрен нимĕр турăмăр, йышлă ача-пăчаллă пултăмăр. Мухтав Турра! Вăл пире пулăшса та ăнланса пырать», – терĕ Ыхраçырми шкулĕн вырăс чĕлхипе литератури вĕрентекенĕ Каролина Анатольевна.

Элиза ВАЛАНС.

➲➲➲ 4-5-мĕш стр.

Тепĕр уйăх ытларах кăна юлчĕ!
Йӳнĕ хакпа «ТАНТĂШ» хаçата (266 тенкĕ те 70 пус) августăн 31-мĕшĕччен çырăнтараççĕ. Васкăр!
«ТЕТТЕ» журнала çырăнса кĕçĕн ачăрсене, мăнукăрсене парне тума пултаратăр.
«САМАНТ» журнал та сирĕн кил ăшши вырăнĕнчех. Унсăр та ан юлăр!

Ĕçлерĕмĕр те, вĕрентĕмĕр те

Ĕçпе кану юнашар пулнине лайăх пĕлетпĕр. Вĕренӳ çулĕ вĕçĕнче эпир çуллахи каникула мĕнле ирттерес пирки нумай шухăшларăмăр. Класс ертӳçи Екатерина Ивановна Григорьева тĕллевсемпе паллаштарчĕ. Июль уйăхĕн вĕçĕнче шкула çуллахи практикăна тухмаллине пĕлсен питех те савăнтăмăр. Ара юратнă шкулсăр тунсăхлама вăхăчĕ те самай иртрĕ-çке. Тантăшсене те курас килет, вĕрентекенсене те тĕл пулас ĕмĕтлĕ.

Тинех кĕтнĕ кун çитрĕ. Эпир шкул çумĕнчи сăнав лаптăкне тулли кăмăлпа çĳреме тытăнтăмăр. Практика вăхăтĕнче мĕн кăна тума ĕлкĕрмерĕмĕр-ши! Йăрансене çумкурăкран тасатрăмăр, шкул таврашĕнчи утма çулсене тирпейлерĕмĕр. Клумбăсенчи чечексем те пирĕн ĕçченлĕхрен тĕлĕнчĕç пулас: тĕрлĕ-тĕрлĕ чечек вутлăн-хĕмлĕн сарăлса çеçкере ларать.

Пурте пĕрле ĕçленине нимĕн те çитмест. Пире пулăшма яла кукашшĕсемпе кукамăшĕсем, аслашшĕсемпе асламăшĕсем патне хуласенчен килнĕ мăнукĕсем те хаваспах çӳрерĕç. Кирилл Кудрганова пулăшма Никита Смирнов хаваспах килĕшрĕ. Никита ялта çитĕнмен пулин те пур ĕçе те пĕлсе турĕ. Ахальтен мар вăл ялти тăванĕсене яланах хăйĕн ĕçченлĕхĕпе савăнтарать.

Канупа юнашар вĕренӳ те пырать. Эпир Екатерина Ивановнăна тав тăватпăр. Пире ĕçленĕ хушăрах хутлав таблицине те аса илтерсех тăчĕ. Унсăрăн ăна манса та кайма пултаратпăр. Кĕçех вĕренӳ çулĕ пуçланса, ак, шкула кайăпăр та эпир таблицăна маннине туссем сисме те пултарĕç. Аван мар пулса тухĕ ун пек чухне. Çавăнпа та вăхăтра ĕçе тумалла. Канăва ĕçпе те, вĕренӳпе те çыхăнтарса питех те тĕрĕс тунишĕн хамăр та савăнтăмăр.

Ульяна АНДРЕЕВА.
Шупашкар районĕ,
Ишек шкулĕ.

СĂНӲКЕРЧĔКРЕ: Сухан кăларма та вăхăт çывхарать.

«Выдумлянди» йыхравлать

Юмах çулĕпе çӳрес килет-и? Е тата тутлă кукăльпе сăйлакан асамлă асаннепе, вырăс паттăрĕсемпе тĕл пулас килет-и, е тĕлĕнтермĕш чĕрчунсем пирки пĕлесшĕн-и?

Апла пулсан Республикăри ачасемпе çамрăксен библиотекине васкăр. Кунта информаципе библиографи уйрăмĕнче литература туризмĕн бюровне йĕркеленĕ. Вăл «В стране Выдумляндия» ятлă. Вулавăш ĕçченĕсем ятарлă çичĕ маршрут хатĕрленĕ: «Вкусный», «Сказка на новый лад», «Богатырский», «В тридевятом царстве», «Ремесленный», «Заповедный лес», «Стихийный». Хăвăрпа пĕрле çулçӳреве тĕрлĕ кĕнеке илме пулать.

Çулçӳреве Шупашкарти 17-мĕш шкулта вĕренекенсем чи малтан тухрĕç. Асамлă вăрманта пулчĕç. Кунта мĕн кăна çук! Анчах пурне те упрама пĕлместпĕр çав. Нумайăшне малашне юмахра кăна тĕл пулăн. Малалла ачасем «В тридевятом царстве» çĕршыва çул тытрĕç. Мĕн тери интереслĕ! Тĕплĕнрех кунта килсе курсан пĕлĕр. Çамрăк çулçӳревçĕсене ытларах «Вкусный» маршрут кăмăла кайни палăрчĕ. Кунта вара вĕсем юмахсенчи апатçимĕçпе паллашрĕç. Кĕçех çул вĕсене «Сказки на новый лад» чарăнăва йыхравларĕ.

Бюро çăвĕпех ĕçлĕ. Ачасем валли маршрутсемсĕр пуçне тата кĕнеке страницисем хушшине хумаллисен мастерскойне уçнă. Унсăр пуçне август уйăхĕнче вулавăш ĕçченĕсем çамрăк çулçӳревçĕсемпе пĕрле скрайбинг мелĕпе «Çулçӳрев хыççăнхи шухăшсем» видеокĕнеке хатĕрлеме палăртнă.

Наталия ПЕТРОГРАДСКАЯ,
Чăваш Республикин ачасемпе çамрăксен библиотекин ĕçченĕ.

Александр Пушкин çулĕпе

Çичĕпӳртри Культура çурчĕн ĕçченĕсем ял ачисемпе пĕрле питех те интереслĕ çулçӳреврe пулса курчĕç.

«Мăн çул», «Патша çулĕ», «Хурăнлă çул» ятлă паллă вырăнсемпе утса тухрĕç те Октябрьскине çитрĕç. Кунта вĕсене вырăнти паллă çыравçă Станислав Куснар, Альберт Канаш поэтăн тата публицистăн шăллĕ Юрий Кожанов кĕтсе илчĕç. Почта çурчĕ пулнă çĕрте Асăну хăми пур. Кунтан вырăссен паллă сăвăçи Александр Пушкин иртсе кайнă, лашисене улмаштарнă. Поэт ямшăкĕ Çичĕпӳрт ялĕнчи Якку Ямщиков пулни çинчен Урхас Кушкă шкулĕн вĕрентекенĕ Сергей Герасимов историк урок ирттерчĕ. Унсăр пуçне ачасем хăйсен ентешĕ Альберт Канаш поэт пурăннă çурт умĕнче пулса пуç тайрĕç. Юрий Кожановпа Станислав Куснар хăйсен çĕнĕ сăввисене вуларĕç. Унсăр пуçне ачасем нумай çĕннине пĕлчĕç. Çак тăрăхра çитĕннĕ Валентин Янкай, Анатолий Пукаш, Иванпа Виталий Аршиновсем, Юрий Шункай, Маркел Илларионов, Клементий Казанов, Николай Тарават, Петĕр Вашават, Любовь Мартьянова сăвăçсен пурнăçĕпе, ĕçĕ-хĕлĕпе, пултарулăхĕпе паллашрĕç.

Унтан Арсен Орлов фронтовик сăвăç ялĕнчисем «Мăн çул» тăрăх Çавал хĕррине çул тытрĕç.

Çулçӳрев пурне те килĕшрĕ. Нумай çĕннине пĕлчĕç. Çакăншăн вĕсем аслисене тав турĕç.

Анатолий МАКСИМОВ.
Сĕнтĕрвăрри районĕ.

Хисеплĕ вулакансем!
«Хыпар» Издательство çурчĕн кăларăмĕсене 2016 çулăн I çуррине илсе тăмашкăн

июль уйăхĕнчен тытăнса август уйăхĕн 31-мĕшĕччен –

ЙӲНĔ ХАКПА!

«ХЫПАР» – 625,62 тенкĕ
(кăçалхи II çур çултинчен 172,44 тенкĕ йӳнĕрех)
«Хыпар»-эрнекун – 325,92 тенкĕ
(19,62 тенкĕ йӳнĕрех)
«ТАНТĂШ» хаçата – 266,70
«САМАНТ» журнала – 187,26
«ТЕТТЕ»журнала – 148,98 тенкĕпе çырăнтараççĕ.

Хусанта тупăшрĕç

Нумай пулмасть Хусанта кире пуканĕ йăтассипе черетлĕ ăмăрту иртрĕ. Ăна Тутар Республикин паттăрне Николай Жеребцова халалланă. «Паттăр» ача-пăчапа çамрăксен спорт шкулне çак кун çĕршывăн тĕрлĕ регионĕнчен, Казахстанран пурĕ 100 ытла спортсмен килсе çитрĕ.

Пирĕн республикăна Чăваш патшалăх ялхуçалăх академийĕнче вĕренекен Аня Мышевăпа Анастасия Глинкина /тренерĕ – Борис Глинкин/ хӳтĕлерĕç. Пуринчен ытларах кире пуканĕ çĕклесе тутар пики А. Халилова мала тухрĕ.

Хăйсен йывăрăш категорийĕнче çĕнтерӳçĕ ятне Андрей Захаров, Искандер Шлехов, Рафит Заринов /Тутарстан/, Владислав Железняков /Пушкăртстан/, Игорь Паснелов /Мари Эл/, Александр Гордеев, Александр Фиалко /Казахстан/ тата ыттисем те тивĕçрĕç.

Павел Чекмадурова та палăртса хăварас килет. Икĕ куçĕ те курмасть пулсан та кире пуканĕ йăтса мала тухма пултарчĕ вăл, Çĕнтерӳ Кубокне тивĕçрĕ.

Призерсене медальпе, Хисеп грамотипе, пĕрремĕш вырăн йышăннисене Кубокпа чысларĕç.

Нина ГРЕЧКО.

Тантăш
чăваш ачисен хаçачĕ

● УЧРЕДИТЕЛЬСЕМ
Чăваш Республикин Информаци политикин тата массăллă коммуникацисен министерстви; Чăваш Республикин Информаци политикин тата массăллă коммуникацисен министерствин «Хыпар» Издательство çурчĕ» Чăваш Республикин хăй тытăмлă учрежденийĕ.

● ХАÇАТ ИНДЕКСĔ:
54802 - (çур çула) - Чăваш Республикинче,
11466 - республика тулашĕнче.

● Редакципе издатель адресĕ:
428019, Чăваш Республики,
Шупашкар хули, И. Яковлев пр., 13.

● "Хыпар" Издательство çурчĕ" АУ техника центрĕнче калăпланă. "Чувашия" ИПК" ПУП типографийĕнче пичетленĕ.
428019, Чăваш Республики,
Шупашкар хули, И. Яковлев пр., 13.

● "ЧУВАШИЯ" ИПК" ДИРЕКТОРĔ:
Тел.: 56-00-23

● ДИРЕКТОР - ТĔП РЕДАКТОР
В.В.ТУРКАЙ

● ТЕЛЕФОНСЕМ
директор-тĕп редактор: 56-00-67
редактор, çырусемпе
тата юнкорсемпе ĕçлекен пай: 28-83-86
шкул ачисен пайĕ: 28-85-69
спорт тата экологи пайĕ: 56-11-80
право, кăмăл-сипет пайĕ: 28-83-89
факс: (8352) 56-15-30
бухгалтери: 28-83-64

● РЕДАКТОР
В.ФЕДОРОВ

● НОМЕР ВУЛАВÇИ
Л.ПЕТРОВА

● КАЛĂПЛАВÇĂ
Н.ПЕТРОВА

● ЭЛЕКТРОН АДРЕС:
e-mail: tantas@list.ru

● ТИРАЖ
1106 экз.

● ЗАКАЗ
№ 2794
Пичете июль уйăхĕн 22-мĕшĕнче алă пуснă.

● ПИРĔН САЙТ:
www.hypar.ru

Газета «Тантăш» («Ровесник») зарегистрирована Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций (Роскомнадзор) – свидетельство о регистрации СМИ ПИ № ТУ21-00306 от 10.12.13 г.

Ⓡ паллăпа реклама материалĕсене палăртнă

Пичете графикпа 15 сехетре алă пусмалла, 14 сехет те 00 минутра алă пуснă.

Вениамин ТИМАКОВ

Сăмах илемне туйсан...

(сăвă çырма вӗренекенсене пулăшма)

*(Малалли.
Пуçламăшӗ 25-29-мӗш номерсенче).*

Мӗн тери вăйлă сăнланă ку сыпăксенче поэт ахăрса кайнă тинӗсе! Анчах (Çеçпӗл Мишшин блокнотра çырса хунă сăмахӗсенченех туятпăр ӗнтӗ) поэтăн тӗллевӗ тинӗсе сăнласа парасси кăна мар. Тӗп шухăш кунта – çӗнӗ тӗнче киввине çӗнтерсе пыни, тăван халăх çак çӗнелӳшӗн пӗтӗм хавалне патăр тени, чăн-чăн поэтăн, авторăн çак тапхăрти вырăнӗ. Çак шухăша Çеçпӗл Мишши тинӗс сăнарне кăтартнă пекех витӗмлӗ палăртать. Хăватлă хумсемпе самана талпăнăвӗ сăвăри кашни строфарах параллельлӗх мелӗпе сыхăннă. Ку – поэт ăсталăхӗн пӗр енӗ тейӗпӗр. Произведение çав тери тимлесе, кашни йӗркен, сăмахăн пӗлтерӗшне ăнланса вуласан, çакнашкал енсем унта питӗ нумай пулнине туятăн. Акă, строфасем пӗр йышши **рефренсемпе** пуçланса вӗçленеççӗ (рефрен – пӗр йышши сăмах çаврăнăшӗсем е йӗркесем произведение темиçе хут тӗл пулни). Пӗрремӗш сыпăк çапла пуçланать: «Вӗç-хӗррисӗр тинӗсӗм...», çапла вӗçленет: «Ман çунатлă, вутлă чунăм/, çӗн çӗре чӗнен чӗре /кӗрешӳ вăйне анчах/ кăмăллать çак тӗнчере». Иккӗмӗш сыпăк пуçламăшӗ: «Тинӗс, тинӗс, вăйлăраххăн/ хыççăн-хыççăн хум пăрах», вӗçӗ: Сăвăçăн юнне-чунне/ вăйлă хумлă юрăпа/, кӗрешме чӗнен саспа /нишлӗлӗхсенчен тасат». Виççӗмӗш сыпăк пуçламăшӗ: «Тинӗс, тинӗс, вăйлăраххăн...», вӗçӗ: «Кӗрешӳ вăйне анчах/ кăмăллат ман вутлă чунăм»* *(* / паллăпа кунта сăвă йӗркисене уйăрса палăртнă).* Сăвăри ытти енсене те асăрхар-ха. Акă, сăвă тăршшӗпех чӗнӳллӗ сасă тинӗспе чӗрӗ çын пек калаçни уйрăм сăмахсене çине-çинех палăртса калани, пӗр йышши сасăсем янăрани (çӗн çӗре чӗнен чӗре), мăшăр сăмахсем çине-çинех тӗл пулни (вут-кăварлăн, хăр-хаяррăн), (тайăн-тайăн, çырăнварăн...), юнашар йӗркесем пӗр пек пуçланни (хумлă сулнăксемпе сулăн, хумлă кăпăкпа вӗре), йӗрке вӗçӗсен тытăмӗ (клаузула, рифма)... Тата вуншар япалана аса илме пулать кунта. Çак йӗркесем çуратнă шухăш-кăмăла çырса кăтартма вуншар страница та сахал. Вăл страницăсене вуланипе кăна «Тинӗс» произведенири пӗтӗм шухăш-туйăма, илемлӗхе чуна илейместӗн. Чи малтан сăввине хăйне темиçе хут тимлӗн, кашни сăмаха, кашни йӗркене, сăнлăха ăнланас тесе вуласа тухмалла.

Мӗншӗн çапла-ха вăл? Акă мӗншӗн. Сăвă – пӗр-пӗр организм е япала евӗрлӗ. Акă пион чечекне пайăн-пайăн ваклана, тейӗпӗр. Хальччен çак чечеке курман çынна татнă пайсем малтан еппле вырнаçни пирки темӗн чухлӗ ăнлантарсан та, вăл чечекӗн пӗтӗмӗшле хитрелӗхне тĕплӗнех тавçăраймасть. Çавăн пекех хитре ӳкерчӗклӗ кантăка, унăн ванчăкӗсене уйрăмшаррăн темӗн чухлӗ çавăркаласа пăхсан та, йăлтах курма çук.

Ку сăмахсем хыççăн вулакансенчен хăшӗ-пӗри çапла калама пултарать: мӗне кирлӗ, апла пулсассăн, сăввăн хăйнеевӗрлӗхӗсене пӗлни, тӗпчени?

Сăвă çырас мелсем – поэтшăн ӗç хатӗрӗ. Чи лайăх ăста та пуртăсăр пӳрт тăваймасть, чаплă тӗрӗçӗ йӗпсӗр, тӗрлӗ тӗслӗ çиппсӗр хăйӗн пултарулăхне кăтартаймасть. Поэта хăйӗн пултарулăхне кăтартма сăвă техникине, поэзин хăйнеевӗрлӗхӗсене лайăх пӗлни кирлӗ. Вара тин унăн çутçанталăк панă пултарулăхӗ хăвăрт аталанса кайӗ, тухăçлă «çимӗçсем» кӳрӗ.

Малалла эпир сăвă çырас ӗçри ӗлӗкрен аталанса çирӗпленнӗ йӗркесене (системăсене) пăхса тухар. Поэзи аталанăвӗн çул-йӗрӗнче эпир тăватă тӗрлӗ йӗрке куратпăр. Вӗсем çаксем: силлабо-тоника, тоника, силлабика, ирӗклӗ сăвă. Хальхи вăхăтра чи анлă сарăлнă сăвă системи вăл – силлабо-тоника.

Силлабо-тоника

Пурнăçра кашни çын поэзин асамлă тӗнчинче /е ытларах, е сахалтарах/ çул çӳрет. Поэзи тӗнчине çуллахи аслă çаранпа танлаштарар-ха. Мӗн тӗрлӗ тӗс, мӗн тӗрлӗ илем çук унта! Кӗрен, сарă, хӗрлӗ, кăвак, шурă чечексем чун-чӗрене кашнинех хăйне май илӗртеççӗ. Тата вӗсен çеçкисем те, тунисем те, çулçисем те кашниннех хăйне евӗр. Çӗршер тӗс, çӗршер илем! Поэзире те çакнашкал тӗрлӗ енлӗх асăрхатпăр эпир. Чун-чӗрене калпланса килнӗ шухăш-туйăма палăртма поэтсем авалтанах çӗнӗрен çӗнӗ виçепе, çӗнӗрен çӗнӗ тытăмпа усă курнă. Çав йӗркепе силлабо-тоника виçи те аталанса, вăй илсе пынă.

Мӗн-ха вăл силлибо-тоника? Чи малтанах ку сăмахсен пӗлтерӗшне ăнланар. «Силлабо» – грек сăмахӗ. Сыпăк тенине пӗлтерет. «Тоника» тени пусăм /ударени/ пулать. Сăвă çырмалли çак йӗрке авалах аталанса кайнă. 2500 çул каяллах эпир авалхи Греци поэзийӗнче çакăн йышши виçе вăй илсе пынине туятпăр. Силлабо-тоникăпа çырнă нумай-нумай чаплă поэта асăнма пулать: Вийон (Франци поэчӗ, XV ӗмӗр), Петрарка (Итали поэчӗ, XIV ӗмӗр), Данте (Итали поэчӗ, XIV ӗмӗр), Шекспир (Англи поэчӗ, драматургӗ), Пушкин, Лермонтов, Некрасов, Блок, Пастернак, Твардовский... Чăвашсенчен – Çеçпӗл, Элкер, Хусанкай, Ухсай Яккăвӗ, Митта Ваçлейӗ, Тукташ, Воробьев...

Силлабо-тоника, тепӗр майлă каласан, сыпăксемпе пусăмсем пӗрлешсе йӗркеленнӗ сăвă виçи, авалтанах писӗлӗхӗпе, витӗмлӗхӗпе, кӗввипе уйрăлса тăнă. Вăл пӗр шайра тăман, вӗçӗмсӗр аталаннă, хăйӗн çӗнӗ пахалăхӗсене палăртнă, халӗ те аталансах пырать.

Çак йӗркепе çырнă сăвă писӗ, кӗвӗллӗ терӗмӗр. Акă, илсе пăхар-ха Митта Ваçлейӗ çырнă пӗр сăвă сыпăкне:

Кӗр-хѝ сă-на̀-рăн пӳр ӗлк-кӗн-лӗх,
Чу-на̀ кай-са̀ ти-вӗ̀н и-лӗ̀м.
Çу-на̀ç-çӗ çӳл-çă-сѐм хӗл-хӗ̀-мӗн,
Вӗç-сѐ-ир-тӗ̀ç-çӗ ка-йăк-сѐм.

Унти сыпăксене шутласа пăхар: пӗрремӗшпе виççӗмӗш йӗркесенче – тăхăршар, иккӗмӗшпе тăваттăмӗш йӗркесенче сакăршар сыпăк. Пусăмсене шута илер. Вӗсем кашни йӗркерех тăваттшар. Пусăм ӳкмен сыпăксемпе пусăмлă сыпăксем унта пӗрпӗринпе ылмашăнса пыраççӗ.

Силлабо-тоника, авалхи Грецире пуçланнăскер, паянхи куна çитиччен нумай улшăннă. Кашни халăх ăна хăй чӗлхине юравлă туса йышăннă. Мӗншӗн тесен сасăсен кӗвӗлӗхӗ, пусăмсем мӗнле ӳкни кашни халăх чӗлхинче тӗрлӗ: французсен пусăм сăмахăн хыçалти сыпăкне, акăлчансен малти сыпăкне ӳкет.

(Малалли пулать).

Иванов хайлавӗ

Ман аллăмра – Ивановăн хайлавӗ.
Эп шухăшпа халь Силпи ялӗнче.
Ак хăлхамра çурхи ялăн янравӗ,
Чӗрӗлӗх – пур çаврипе йӗркинче.

Çак пурнăçри илӗртӳллӗ сăнсем-и,
Е тарăху вăратать хăш-пӗри –
Пурпӗр чӗнет-çке чӗп-чӗр чечек евӗр
Чăн пурнăçри пек сăнарăн чӗри.

Хăш хайлавне аллăма эп илетӗп,
Вăл тыткăнлать-çке тӳрех чунăма.
Ак эп вулатăп, çырса та илетӗп,
Кирлӗ пулаççӗ кайран ăслама.

Паллă этнопедагог Волков куçӗ
Акă мӗнле хак парать «Нарспие»:
«Пирӗн поэзи çӗршывӗн çăлкуçӗ
Чарăнмӗ, – тет вăл, – тапма ӗмӗрне.

Унăн симне тутанса пăхаканӗ
Тупӗ çӗн вăй, çамрăкланӗ çӗнрен.
Авторӗн ячӗ – нихçан тӗксӗмленмӗ
Тем чухлӗ вăхăт та ӗмӗр иртсен».

Çак шухăшпа эп каллех хӗмленетӗп,
Эп тепӗр хут «Нарспипе» юнашар.
Акă каллех çӗннине эп пӗлетӗп,
Мӗн кирлинчен пăрăнса юлас мар.

Çап-çамрăклах Иванов, тӗлӗнтермӗш,
Çав пурнăçа тем пек ăслă хайлать.
Халь пурăнсан эс мӗн çеç-ши пӗлтермӗн,
Мӗн чуль пăхса сăнарсем калăплан?

Поэмăпа паллашса мӗн чуль критик
Сăнарсене тӗрлӗрен хак парать.
Сăлтавсăрах камăн чунӗ хӗмлентӗр?
Маçтăр поэт вӗсене вăратать.

Питӗ нумай чӗлхепе вуланаççӗ
Пит пахаран Иванов çырнисем,
Пур хайлавне тивӗçрен хак параççӗ.
Чăн та, вӗсем – кивелми тупрасем.

Евгения САРДАЕВА.

Елчӗк районӗ,
Патреккел шкулӗ.

Кристина ВАСИЛЬЕВА (Елчӗк районӗ, Аслă Таяпа) ***ӳкерчӗкӗ.***

Тăван тавралăх

Ман юратнă ял Тукаль
Паллă пулнă вăл ялан.
Аякра мар ав Çавал
Ерипен юхать сăртран.

Йӗри-тавра вăрмансем,
Каш-кашлаççӗ юмансем.
Яштака шур хурăнсем,
Лаштра вată йăмрасем.

Вăрманта пакша, пăлан,
Карăк, ӳхӗ те ăсан,
Упа, тилӗ те куян
Пурăнаççӗ пит аван.

Улăх-çарансем, варсем
Çӗр çырлипеле пуян.
Эп çуралнă вырăнсем
Пит илемлӗ-çке ялан.

Анатолий АЛЕКСЕЕВ.

Çӗрпӳ районӗ,
Çӗрпӳри 1-мӗш шкул.

Яна БАКИНА (Сӗнтӗрвăрри районӗ, Хуракасси) ***ӳкерчӗкӗ.***

Пирӗн поэт

«Эс пирӗнтен те çамрăкрах,
Чăваш поэзин чаплă ашшӗ… –
Çапла Айхи пуçлать сăмах. –
Санра курнать чăваш малашӗ».

Тепӗр поэт, Ухсай ентешӗ,
Юман пек курнă Кӗçтука.
Юманăн, вăрманти кӗрешӗн,
Кашни турат-çулçи паха…

Нумай чăваш çынни мухтаннă
Поэтпала, сăввисемпе.
Пӗр-ик сăмах хушса каласшăн
Çак сăвăра халь эпӗ те.

Поэзи тӳпинчи çут çăлтăр!
Вăл çутатать пур таврана.
Таланчӗ унăн йăлтăр-йăлтăр.
Хăват парса тăрать мана.

Чăвашăн ытарми поэчӗ,
Тăлмачӗ, ӳкерӳ ăсти,
Шусассăн та пӗрмай сехечӗ –
Ялан эс чӗрӗк ӗмӗрте!

Александра ЯРМУШОВА.

Тутарстан Республики,
Çӗпрел районӗ,
Аслă Аксу шкулӗ.

Чăваш кăйкăрӗ

Çӗр те çирӗм пилӗк çул
Çитрӗ поэт çурални.
Пирӗншӗн вăл хаклă мул –
Чăваш çăлтăр çутални.

Ача чухнех эп вуланă
Çак поэмăна чунтан,
«Нарспипе» пӗрле куляннă,
Тăхтамана курайман.

Савтарма хăйне пикеннӗ
Таврари çӗрме пуян.
Пушăпа çапса киленнӗ –
Çын мар тейӗн, чӗр шуйттан.

Иванов вăл – сăваç кăйкăр
Чăваш поэзин тӳпинче.
Йывăр тăпри çăмăл пултăр,
Манăçмӗ вăл çӗр çинче.

Евгений МАРКОВ.

Элӗк районӗ,
Шӗмшеш шкулӗ.

1-мĕш стр.

Нимрен нимĕр турăмăр...

Пĕчĕк юханшывран

Атăл пулать

Ĕçрен нихăçан та хăраман Анатолий Арсентьевичпа Каролина Анатольевна Уткинсене Шурă Шупашкар паллаштарнă. Икĕ çамрăк çемье чăмăртасан йывăрлăхĕ пулсах пынă-ха. Çак авăртан тухас тесе тем те шухăшласа пăхнă. Юлашкинчен иккĕшĕ те пĕр канашлă пулса:

– Ялти çерçи вырă вилмен тет. Унта хăв тăрăшсан пахчара тем те ÿстерме пулать, выльăх-чĕрлĕхне те картиш тулли усрама май пур. Ĕнтĕ малашне те куç ал валли ĕç туптăр, ал яланах куçа ĕçпе савăнтартăр. Кăна сан пурнăçламалла тесе пĕр-пĕринчен айккинелле пăрăнар мар. Пĕчĕк юханшыв сиксе-сиксе, шăнкăртатса-шăнкăртатса, малтан-мала юхать-юхать те... Атăл пулать. Çавăн пекех, пĕчĕк ĕçрен пысăкки пулатех. Эпир ялта çуралса ÿснĕ, апла-тăк пирĕн алăра ĕç вĕресе тăмалла. Пылчăкран хăракан асфальтпа та савăнса утма пĕлмест, хăй аллипе кантра явса курман çын чĕн тилхепе çухалсан та шеллемест. Пирĕн апла пулас марччĕ, пус çумне пус хушса ытлă-çитлĕ пурнăç тăвасчĕ, çăкăр хакне куллен пĕлесчĕ, – тесе Патăрьел районĕнчи Чăваш Ишекне тухса кайнă.

Каролина Анатольевна турăш умне тăрса Турăран мĕн чухлĕ пулăшу ыйтман-ши? «Турăçăм, çакăн пек тумхахлă сукмакран пăрса ырри патне илсе çитерсем. Çурт лартма пулăшсам, йăлăнса ыйтатăп», – тенĕ вăл чун-чĕре витĕр тилмĕрсе. Чăн та, хăйсем тăрăшнăран, Турри пулăшнăран хăтлă çурт хăпартса лартнă Уткинсем. Паллах, малтанлăха пÿртре мĕн кирли йăлтах пулман, ăна илме укçи-тенки çитсе пыман-çке. Апла пулин те виçесĕр савăннă çамрăк çемье.

– Чăх та пĕчĕккĕн сăхсах тăранать, эпир те çапла мĕн кирлине малашне хуллен тăвăпăр. Хамăрăн çеç сывлăхĕ çирĕп пултăрччĕ, – тенĕ ĕçчен мăшăр çуртăн кашни кĕтесне аллисемпе сĕртĕннĕ май.

Çапла килĕштерсе пурăннă Уткинсем. Çемьере икĕ ача сахал пек туйăннă вĕсене, виççĕмĕшĕ пирки ĕмĕтленнĕ.

Каролина Анатольевна çимĕк кунхине каллех турăш умне пынă.

– Пире ывăл кирлĕ, ывăл... Санран каллех пулăшу ыйтатпăр. Йăх-несĕле тăсакан, тĕреклĕ ача пултăрччĕ пирĕн пепкемĕр. Тупата, ĕмĕтĕм çитетех. Шанатăп. Урăхла пулма та пултараймасть. Куçа хупсан та куратăп-çке: алăра ывăл ача. Вăл амăшĕн ытамĕнче пулнăран йăл кулать, пĕчĕк аллисемпе хавассăн хăлаçланать, – тенĕ пĕр кунхине.

...Йывăç патне пырса тăнă Каролина Анатольевна. Вулли йĕкĕр ывăçа кĕрекенскер. Лăстăрлăстăр сиккенĕ майĕпен, ачашшăн. Вĕлтĕ-ĕ-ĕр, вĕлтĕ-ĕ-ĕр вĕçсе аннă çулçăсем, çăлтăрсем çуннăнах. Вăл аллине тăснă. Пĕри ывăç тупанĕ çине ÿкнĕ. Мĕн тери илемлĕн курăннă вăл! Çил вĕрсе иртнĕ, вăштăр, вăштăр. Çитнĕ шавлă çил ачи. Курнă та илемлĕ çулçăна пĕр çĕкленĕ, пĕр хăпартнă, пăлтăр-пăлтăр çавăрнă. Унтан Каролина Анатольевнăн хулпуççийĕ çине майĕпен вĕçсе аннă.

– Çакăн пек хитрелĕхе сăнама ывăлпа тухасчĕ те... – калаçнă тавралăха сăнанă май.

Чăн та, вăхăт иртсен çемьене пăхаттир килнĕ. Юратса Алеша тесе чĕнме тытăннă пĕчĕкскере. Ÿснĕçемĕн вăл та аппăшĕсем пекех ĕç тути-масине туйма тытăннă. Аслисем шкултан вĕренсе тухнă хыççăн хуланалла çул тытсан, арçын ача йăлтах тунсăха путнă. Килте çеç мар, кассипе те ун валли калаçма ача пулман-çке.

– Мана чăннипех те кичем. Уй варринче пĕччен тăрса юлнă пекех туятăп. Аппасем юнашар пулманран ку. Çитменнине тантăшсем те çук, – тенĕ арçын ача тунсăхлăн.

Уткинсем чăннипех те шухăша путнă.

– Тен, ача усрава илмелле? Алешăна та хутшăнса пуплеме кам-тăр кирлĕ, – тенĕ вĕсем.

Сăлтавĕ кунта çеç пулман-ха. Каролина Анатольевна, педагогра тăрăшнă май, уроксенче ачасемпе тĕрлĕ произведени вуланă. Çемçе чунлăскер, чуна ыраттараканнисене куççульсĕр тишкереймен. Уйрăмах тăлăх ачасен шăпине çырса кăтартнă хайлавсем шĕкĕлченĕ хыççăн темччен шухăша кайса çÿренĕ. «Мĕн тери шел вĕсене, ашшĕ-амăшĕ ăшшине те курайманççĕ-çке», – тенĕ шывланнă куçĕсене сăтăркаласа.

...Хăйсен тĕллевĕнчен пăрăнман Уткинсем. 2007 çулхине Кольăпа Андрея хăйсен хÿттине илнĕ ĕçчен çемье. Ачасем кил хуçипе мăшăрне тÿрех атте-анне тесе чĕнме тытăннă.

– Пирĕн килте çăкăр та çукчĕ, – тенĕ Андрей сĕтел çине лартнă тутлă апатсемпе сăйланнă май.

2008 çулхине Кольăн шăллĕ те, Андрей, Патăрьел тăрăхне пурăнма куçнă. Йыш пысăкланнă пулин те аптăраман туслă çемье. Выльăх-чĕрлĕх те, улма-çырла та кирлĕ чухлĕ туса илнĕ.

2013 çулхине вара Çĕмĕрлерен пилĕк ачана каникула илсе килнĕ. Уткинсем вара тĕпренчĕкĕсемпе канашлама шут тытнă.

– Ну, ачасем, пиллĕкĕшĕнчен хăшĕсене хамăр пата хăварăпăр? – кăсăкланнă самантрах.

Арçын ачасем вара пĕртăван Исаевсене – Алешăпа Никитăна тата Ромăна илсе юлма тархасланă.

– Эпир вĕсемпе малашне туслă пурăнăпăр, – сăмах панă пĕр харăссăн.

Хыççăнах Хĕрлĕ Чутайĕнчи Денис Хораськин та Уткинсен кил-йышĕнче ăшăлăх тупнă. Шупашкартан илсе килнĕ Сергейпа Гена Николаевсем те вĕсемшĕн ют пулса тăман.

«Пысăк сăртран хăрамарăмăр»

Алăк урати урлă каçсанах – юмах тĕнчи! Мĕнле пысăк та хăтлă çурт Уткинсен! Çап-сутă та таса. Çăвăнмалли пÿлĕме кĕрсен Каролина Анатольевна ялала çумалли машинăна ыталаса та сĕртĕнсе:

– Ах, çакна шухăшласа кăларакана пысăк тав! Çав çынна халалласа палăк лартас пулсан, хамăн пĕр уйăхри укçана пĕр шелсĕр кăларса панă пулăттăм. Манăн мĕн чухлĕ ача та, вĕсен япалисене алăпа çуса типĕтме пĕр кун та çитес çук. Ăслă тата хĕрарăма шеллекен çынсем пурах çав çакă çутă тĕнчере, – хăпартланчĕ савăнăçлăн. – Е тата халĕ мĕншĕн пурнăçпа савăнса пурăнмалла мар? Ĕлĕкхи самана тахçанах иртнĕ. Чăнах, нумай ĕç турăмăр пурнăçра. Хăш енне пăхсан та сăрт пек ĕç пулнă пирĕн умра. Хăрамарăмăр çав сăртран, пăрăнса иртмерĕмĕр, çаврăнса каялла чакмарăмăр... Çапла, хăв йăрă та ĕçчен пулсан – мĕн ĕмĕтленни йăлтах пурнăçланать. Утă-улăм турттарма пысăк машина та туянтăмăр авă. Ку пирĕншĕн – çăмăллăх. Манар мар, ĕçленипе çын пĕтмест. Курăр-ха, пÿртрех юхать шывĕ: сивви те, ăшши те. Пÿрнесем хушшипе çул тупса шăнкăртатать çеç. Текех вут-шанкă пирки кулянма кирлĕ мар. Çуртне яланлăхах хутса ăшăтнă. Шывне кÿнĕ, хуран айне кăвайт хумасăрах çулăм ялкăшать. Ан ÿркен вĕретме, пĕçерме, ĕçлеме. Ырлăхра пурăнатпăр вĕт! Тĕрĕссипе, паянхи саманара пултаруллă пулсан вертолет та, самолет та туянма пулать. Кăçал мартра 55 çулхи юбилея паллă турăмăр. Ачасем ĕне сумалли аппарат парнелерĕç те – хĕпĕртерĕм. Ара, ку таранччен пилĕк ĕнене алăпах сăваттăм-ха.

Çапла, Уткинсем ача-пăчаран çеç мар, выльăх-чĕрлĕхрен те пуян. Нумай пулмасть туса пĕтернĕ пысăк сарай пÿлĕмĕсенче чăххи-чĕппи, хуркăвакалĕ, сурăхĕсем, пилĕк ĕнипе ултă пăрушĕ, пĕр пысăк вăкăрĕ хăйсен вырăнĕсене тупнă. Кунта та пур çĕрте те тасалăх хуçаланать. Кашни япали вырăнта. Пахчи те çумсăр.

– Ачасене пĕчĕклех ĕç çумне çыпăçтарма тăрăшатпăр. Кунсерен пÿртре кашни ылмашăнса дежурнăй пулать. Сĕтел, тусан шăлать, урай çăвать. Çуртри ĕçсемшĕн вăл яваплă. Сарайĕнче тепĕр ачи тăрăшать. Выльăхсене кнопка пусса пăрăх тăрăх шыв парать, каçхине кĕтÿрен таврăннă ĕнесене хăваласа вырăнĕсене кăкарать. Чăххи-чĕппине те читлĕхĕсене ярать. Ыттисем вара пушă вăхăтпа усă курса вылямa, шыва кĕме каяççĕ. Тепĕр чух ушкăнпа та ĕçлетпĕр. Акă халĕ тĕрлĕ салат тăватпăр. Кашниех ĕçлĕ. Пĕри купăста, тепри помидор, виççĕмĕшĕ кишĕр турать. Повидло та витри-витрипе тăватпăр. Вĕллесем тытнăран сĕтел çинчен пыл таталмасть. Хуртсене хамах пăхатăп, ĕнтĕ йăлтах вĕренсе çитрĕм. Касу çитсен черетпе уя тухатпăр. Кайран хулана тухса кайсан вырă ан ларччăр тесе апат пĕçерме хăнăхтаратăп. Виççĕшĕ яшка янтăлама вĕренни, çĕрулми шуратма пĕлни чăнласах та савăнтарать. Ара, пурнăçра хăйсенех

5-мĕш стр.

кирлĕ-çке. Ун чухне никам та: «Ачам, апат ларса çи-ха», – тесе каламĕ вĕт. Ĕç çумне çыпăçтарни усăллă япала çеç. Хамăр çийри хÿхĕм тум, килти тулăх сĕтел, куçа илĕртекен çурт-йĕр, çуркунне çитсен çеçке çуракан сад – ĕç вăл çакă, ушкăнпа тунăскер. Ĕç çынна улăштарать, пурнăçа хитрен курма вĕрентет. Авă, сенкер экранпа ачасем наркотикпа е спайспа туслашса хăйсен пурнăçне пĕтерсе хунине тăтăш кăтартаççĕ те чĕре çурăлса тухать. Апла пулсан вĕсем ĕççĕр аптăраççĕ... Манăн вара хамăн ачасен ĕçри, вĕренÿри маттурлăхне çеç курас килет. Пирĕн сăмаха ăша хывсан, çăмăлттай шухăшлă пулмасан ăспа та, ĕçпе те чапа тухатăр акă тесе пĕрре мар калатăп. Алса-чăлха çыхма вара кума пулăшать. Пысăк тав ăна, пире ăнланнишĕн. Ара, хамăн вăхăчĕ çитсе пымасть-çке. Çĕтĕлнĕ нускисене вара хамах, телевизор умĕнче ларнă чухне, кăшт та пулин вăхăт тупса саплама тăрăшатăп, – паллаштарать хăйсен пурнăç йĕркипе нумай ача амăшĕ.

Тăван çĕршыв ывăлĕсем...

Арçын ачасен ушкăнпа канмалли пÿлĕм виççĕ таранах. Хитре те хăтлă. Тĕрлĕ передача е кино курмалли телевизор та вырнаçтарнă. Кашнин тумтирĕ хăй вырăнĕнче, кĕнекисемпе тетрачĕсене те çÿлĕк çине йĕркипе вырнаçтарнă. Вĕренÿ вăхăтĕнче уроксене те çакăнтах пурнăçлаççĕ. Пĕр пÿлĕмри стена çинче куçа илĕртекен стенд. «Тăван çĕршыв хÿтĕлевçи» тесе пысăк саспаллисемпе çырса хунă унта. Сăнÿкерчĕксенче – пĕлтĕр декабрь уйăхĕнче Уткинсен салтак ретне тăнă Алеша ывăлĕ.

– Ку стенда улăштарма вăхăт çитрĕ. Ĕнтĕ нумай пулмасть усрав ывăлăмăра Кольăна та ĕлĕкхи йăла-йĕркипе салтака ăсатрăмăр. Ăна та Тăван çĕршыва юрăхлă ÿстернишĕн саванатпăр. Вăл тупа тунă кун унта каятпăрах. Хамăр ача-çке. Малашне стенд çинче Алешăн çеç мар, Кольăн сăнÿкерчĕкĕсем пулĕç. Унччен çырнине кăшт улăштарса: «Тăван çĕршыв хÿтĕлевçисем» тесе шăрçалăпăр. Çитес вăхăтра çак стенд пысăкланасса шансах тăратпăр. Ара, ывăл нумай-çке пирĕн. Кольăна авă патшалăх хваттер панă. Салтакран таврăнсанах туслă çемьепе пурте пĕрле пуçтарăнса çĕнĕ пÿртре уяв ирттерес тĕллевлĕ-ха. Алешăпа Коля иккĕшĕ те маттурччĕ, ларма-тăма пĕлменскерсем ĕне сума та ÿркенсе тăмастчĕç, – теççĕ Уткинсем.

Каролина Анатольевна вĕрентекен пулнă май, шкулта та педагогсене асăрхаттарса хунă.

– Ачасем каланине итлемесен е ашкăнсан тÿрех мана систерĕр. Вĕсене вăхăтра ăнлантарнине нимĕн те çитмест-çке – тенĕ кашни педагога.

Арçын ачасем ялан куç умĕнче пулччăр тесе вĕсене вăл вырăс чĕлхипе литературине хăй вĕрентме тăрăшать. Урокра уншăн уйрăмлăх çук, усрав ывăлĕсенчен те çирĕп ыйтать.

– Вĕрентес килет-çке, пурнăçра пурăнмалăх, çăкăр ĕçлесе илмелĕх ăс парас тĕллевлĕ. Пĕр çемьери ачасем те пĕр пек кăмăллă мар та, кунта авă, кашни ачи хăй тĕнче. Вĕсене пĕр çĕре пуçтарса ăс парас тесен ай, мĕн чухлĕ тар тăкмалла! Пурнăçлама тăрăшатпăр та. Халĕ эпĕ 55-ре çеç-ха, хама ватă тесе калама чĕлхе çаврăнмасть. Утса-чупса çÿремелĕх, ачасене пурнăç сулĕ çине кăларма вăй-халăм пурах-ха, – çирĕплетет вăл.

«Мăнуксемпе савăнас чух... чĕрене шăплăх типĕтет»

Анатолий Арсентьевичпа Каролина Анатольевна Уткинсем хăш-пĕр усрав ывăлĕсен ашшĕамăшĕпе çыхăну тытса тăраççĕ. Пĕртăван Кольăпа Андрей Тельмансене çывăх çыннисем патне пĕрре мар илсе çÿренĕ.

– Пирĕн тĕпренчĕксене хăвăр хÿтте илни чуна савăнтарать. Тавах сире уншăн, – тенĕ хайхисем.

– Пурнăçĕ чаплах марччĕ паллах. Пĕрре пахчара çав тери вĕтĕ çĕрулми пĕçернине курнăччĕ те чĕре çурăлса каятчĕ. Вĕсен ывăлĕсене аван пăхас тесе тăрăшатпăр. Шел, кайран вĕсен амăшĕ шыва кĕнĕ чухне путса вилнĕ, – ăнлантарчĕç Уткинсем.

Алешăпа Никита тата Рома Исаевсем патне вара мăн кукамăшĕ, тăхăрвуннăран иртнĕ Анна Тимофеевна Маркова, Етĕрнерен виçĕ пин тÿлесе таксипе килсе çÿренĕ. Нихăçан та кучченеççĕр килмен кинемей. Мăнукĕсем валли тулли хутаç пылак çимĕç, тăхăнмаллисем чикнĕ. Кил хуçисем валли – вунă батон! Эх, кукамăшне курсан мăнукĕсем мĕн тери хĕпĕртенĕ! Инçе çултан килнĕскере ыталанă, хывăнма пулăшнă.

– Ах, çак ачасене хам хÿтте илес тенĕччĕ те... Тăхăрвуннăран иртнĕ тесе памарĕç. Мĕнле те пулин пурăнкалаттăмăр пулĕ те-ха... Юрĕ ĕнтĕ, халĕ авă мăнукăмсем ырлăхра пурăннине курсан çырлахрăм. Тулĕк ĕçлеме вĕрентĕр эсир вĕсене. Ара, мĕнле калас та, ĕçре чапа тухнă çыннăн савнă мăшăрĕ пулас тесен, хăвăн та ĕçе хавас пулмалла. Тарласа хуралнă çын писев сĕрсе капăрланнă çынран илемлĕрех. «Пăхассăм килсе тăрать тарланă çын çине», – тетчĕç ĕлĕкех. Çак сăмахсене сирĕн çинчен каланă пекех туйăнать. Тăрăшуллă пулмасан çакăн пек хăтлă çуртра пурăнаймăр та. Маттурсем. Ах, ачасене пăхнăшăн та тав. Вĕсем те çакăн пек юмахри пек пÿртре кун-кунлани савăнтарать. Турри яланах сире пулăшса пытăрччĕ. Сирĕн пата килсен чун уçăлса каять. Калаçас та калаçас килет. Килте пĕччен те... Тунсăх. Кушакпа кăна пуплетĕп çав. Чим, питĕ пĕлес тенĕччĕ, мăнукăмсем ашкăнмаççĕ-и? Эсир тĕрĕссине калăр. Ах, ăш хыппи... Вĕсемшĕн куляннипе мĕн чухлĕ куççуль кăларман-ши эпĕ? Мăнукăмсен хаваслă сассипе чуна килентерес чух чĕрене шăплăх типĕтет, – тенĕ Патăрьел тăрăхне пĕрремĕш хут килсен.

Шел, тăнпа çÿрекен кинемей нумай пулмасть ÿкнĕ. Хыççăн ураланайман, ĕмĕрлĕхех куçĕсене хупнă. Ку хыпар Каролина Анатольевнăна хурлантарнă, вăл пĕтĕм ĕçе пăрахса ăна юлашки çула ăсатма кайнă.

– Август уйăхĕнче 98 çул тултарнине паллă тума каясшăнччĕ те... Пулмарĕ, шăпи урăхларах килсе тухрĕ авă, – хурланса калаçрĕ педагог.

Кĕтÿ яла кĕни, мунча шăрши – пурте килĕшеççĕ Уткинсене

Кунне тăватă сехете яхăн çеç çывăракан Каролина Анатольевна тепĕр чух ашшĕ-амăшне аса илет те чунĕ хурланса килет.

– Эпĕ хам та çичĕ ачаллă çемьере çитĕннĕ. Анне, Зоя Ефимовна Николаева, кĕçĕн классене вĕрентнĕ. Шел, вăл çамрăклах 55 çултах çĕре кĕчĕ. Тепĕр тăватă çултан, атте те 55 çул тултарсан пире ĕмĕрлĕхех пăрахса хăварчĕ. Халĕ шухăшлатăп та, эпир, ачисем, вĕсене нимĕнле пулăшупа та савăнтараймарăмăр. Хăй вăхăтĕнче вĕсем пирĕншĕн тăрăшнă-çке. Астăватăп: ĕне çитерсе таврăннă хыççăн çăкăр çине çу сĕреттĕмĕр, ăна çинĕ май симĕс курăкпа чупаттăмăр. Е тата арçын ачасемпе вăрçăлла выляттăмăр. Хамăрах йывăçран пăшалсем чутласа ăсталаттăмăр та урама тухса вĕçтереттĕмĕр. Каç пулсан анне шырама тухатчĕ... Эх, аннеçĕм, упраймарăмăр сана. Аттен кун-çулĕ те ытла кĕске пулчĕ çав. Атте-анне... Эсир пурнăçри йывăрлăхсене парăнтарма вĕрентрĕр. Çавăнпа пирĕн халĕ мăшăрăмпа сак тулли ача-пăча, – тесе калать те, куçĕ куççульпе тулать.

Пысăк ĕмĕтпе пурăнаççĕ Уткинсем. Ĕмĕчĕ вăл вĕсен пĕрре çеç мар, темиçе – юплĕ-юплĕ. Пур юппине те çитсе курасшăн вĕсем: ачисемпе мăнукĕсене пурнăç çулĕ çине тĕрĕс-тĕкел кăларасшăн.

– Нихăш ачишĕн те питсене хĕретмелле ан пултăрччĕ. Вĕсем сăпайлă та тÿсĕмлĕ, ĕçе юратакан, çынна хисеплекен, Тăван çĕршывăн чăн-чăн мухтавлă ывăлĕсем пулса çитĕнччĕр. Юрать темиçе çул каялла хуларан яла куçса килтĕмĕр. Унсăрăн эпир çакăн чухлĕ ача усрава та илеймен пулăттăмăр... Кашни ачан пурнăçĕ чечек пек илемлĕ пултăрччĕ, – теççĕ вĕсем.

Виçĕ çул каялла хастар педагог машина прави илнĕ.

– Унсăрăн май çук. Ачасемпе таçта та çитмелле, документсем тутармалла, апат-çимĕç туянмалла. Халĕ эпĕ Шупашкара хамăр çăмăл машинăпа каятăп та ăна хула хĕрринче лартса хăваратăп. Малалла мана валли автобусĕ те, маршрутки те, троллейбусĕ те чупать. Хамăрăн Газель пулни мĕн тери аванччĕ те ĕнтĕ. Пурте пĕрле пуçтарăнса Атăл хĕррине, кинотеатрсене çитсе килме пулатчĕ те çав, – ĕмĕтленеççĕ вĕсем.

...Анатолий Арсентьевичпа Каролина Уткинсем каç енне хуларан таврăнчĕç. Тусанлă сывлăш хыççăн çакăн пек илĕртекен вырăнпа – тăван кĕтеспе – утма мĕн тери аван вĕсемшĕн! Уйрăмах тата килте кĕтекенсем пулсан! Эх, ялта хĕвелĕ те ăшăраххине, çилĕ те çепĕçреххине те ачашраххине чунĕпе туйрĕç вĕсем. Хÿхĕм çанталăк, таса сывлăш, ял варринчи йывăççем, каçкÿлĕм яла кĕтÿ кĕни, мунча шăрши!.. Пурте, пурте килĕшеççĕ Уткинсене. Чи-чи хăпартлантараканни вара – килте туслă ача-пăча пÿрт тулли пулни.

Сăнÿкерчĕксенче: Уткинсен хĕрĕсемпе мăнукĕсем.

Турă кайăкĕсем

Кăвакарчăн мĕн авалтанах тăнăçлăх кайăкĕ шутланать. Тĕнчери вăтăр ытла хулара ăна халалласа палăк лартнă. Çак тĕлĕнтермĕш кайăксенче вăрттăнлăх нумай. Çĕр çинче кăвакарчăнсен 300 тĕсне тупса палăртнă. Вĕсем тĕнчен кирек хăш кĕтесĕнче те, чи сивĕ тăрăхсене шута илмесен, пур. Çапах та ытларахăшĕ тропиксенче пурăнать.

Куç вăйĕ. Çак кайăка хĕвел те, çиçĕм те суккăрлатаймасть. Темĕнле йывăр вăхăтра та вăл чулсем хушшинчи вĕтĕ тырă пĕрчисене тупаять. Кăвакарчăн куçĕн сетчаткине лазер çути те тивеймест. Çак кайăксем çеккунтра этемрен чылай ытларах кадр курса ĕлкĕреççĕ. Этем куçĕ 24 кадр çеç йышăнаять пулсан, кăвакарчăнăн – 75!

Кĕлетки те хăйне евĕрлĕ: кĕске, анчах çирĕп урасем çинче кÿпчем кĕлетке тата пĕчĕк пуç вырнаçнă. Тĕкĕсем хытă та яка. Ӳссе çитнĕ кăвакарчăнăн вĕсем вунă пине яхăн. Тĕк-мамăкĕн тытăмĕ вара вĕçнĕ вăхăтра сывлăш хытă пырса çапасран сыхлать. Хăш-пĕр тĕсĕн вĕçнĕ вăхăтра тĕкĕсем сасă кăлараççĕ. Шăпах çавăн пек «кĕвĕ» вĕсене пĕр-пĕринпе хутшăнма пулăшать иккен.

Урам кăвакарчăнĕсем ыттисенчен урăхларах. Вĕсен мĕн çини тÿрех пакартана тулса пырать, унта вырăн юлмасан вара апат пĕсехене каять. Пĕсехе сылтăм тата сулахай пайсенчен тăрать. Малтан сулахай енĕ тулать, унтан сылтăмми уçăлать. Çак хăйне евĕрлĕхпе кăвакарчăн арлана аса илтерет.

Бирменгем роллерĕсем. Кăвакарчăнсен çак тĕсĕ вĕçнĕ вăхăтрах сальто пурнăçлама пултарать, пĕр хутчен çеç те мар, тÿрех темиçешер. Шел те, çак хайлана вĕсем мĕншĕн тунине ăсчахсем ăнлантарса параймаççĕ. Анчах кайăксене пăхакансен шухăшĕпе, вĕсене çакăн евĕр хусканусем питĕ килĕшеççĕ иккен.

Этем тусĕ. Кăвакарчăнсене ĕлĕкех алла хăнăхтарнă, почтальон тивĕçне пурнăçлаттарнă. Историри паллă çынсем /тĕслĕхрен, Чингисхан, Юлий Цезарь тата ыттисем те/ кăвакарчăнсен пулăшăвĕпе çырăва кирлĕ çĕре çитернĕ.

Вунпĕрмĕш-вуниккĕмĕш ĕмĕрсенче кăвакарчăн тиха пекех хаклă пулнă. Авалах çынсем унăн хÿтлĕхне ĕненнĕ, ăна пуççапнă. Кăвакарчăнсене хуласем халалланă. Вĕсенчен паллăрахи – Вавилон. Халапа ĕненес пулсан, патша майри Семирамида тахăш самантра кăвакарчăн пулса тăнă.

Христиансем те ăна Турă кайăкĕ вырăнне хураççĕ.

Çак кайăксемпе çыхăннă тĕлĕнтермĕш халап сахал мар. Вĕсенчен паллăрахи – «Повесть временных лет». Унта князь арăмĕ Ольга вăрçăра кăвакарчăнсемпе усă курни çинчен каланă. Вăрçăсенчен пĕринче вăл çавăрса илнĕ хулара пурăнакансене кашни килтен виçшер çерçи тата виçшер кăвакарчăн илсе пыма ыйтнă. Кунта пурăнакансем князь арăмĕ ыйтнине пурнăçланă. Унтан вăл кашни кайăк уринчен çулăм тивертнĕ ăвă çыхса яма хушнă. Кайăксене ирĕке ярсан хайхискерсем хăйсен йăвисем патне çулăм çитернĕ. Малтан кăвакарчăнсен пурăнмалли вырăнĕсем çунма тытăннă, унтан – çуртсем. Çапла майпа Ольга тÿрех пĕтĕм тăшманран хăтăлнă.

Кăвакарчăн кил таврашне кăмăлланине çирĕплетме тепĕр тĕслĕх илер. Врангель барон Крымран каялла чакнă чухне Севастопольти çар станцийĕнчен нумай-нумай кăвакарчăн илсе тухнă. Кайăксем 2500 çухрăм вĕçсе килне таврăннă. Чылайăшĕ аманнă, суккăрланнă пулин те тăван тăрăха пурпĕрех çитнĕ.

Çулсем иртнĕ, радио та шухăшласа кăларнă, анчах кăвакарчăнсем манăçман. 1942 çулта нимĕçсем акăлчансен шыв айĕн ишекен карапне бомба пăрахса сиенлетнĕ, лешĕ вара шыв тĕпĕнчен çĕкленеймен. Çак карап йăлтах пĕтĕччĕ… торпедо аппарачĕ тăрăх мăшăр кăвакарчăна кăларса яман пулсан. Аçи шыв айне пулнă, анчах ами пурпĕрех палăртнă вырăна вĕçсе çитнĕ. Экипажа çăлнă, кăвакарчăна халалласа вара палăк лартнă.

Çак кайăксем çынсене çăлнă тĕслĕхе тата нумай асăнма пулать. Ĕмĕрсем иртсен те вĕсем пире йывăрлăхран хăтарма яланах хатĕр пулĕç. Атьăр-ха тавралăха упрар, хаклама пĕлер, вара вăл та пире ырă тăвĕ.

Упа çинчен йăлтах пĕлетĕр-и?

Упа – çутçанталăкри чи хăрушă çăткăн чĕрчун. Унăн мăн аслашшĕсем Европа çĕрĕ çинче 22 миллион çул каяллах пурăнма тытăннă. Паянхи кун тĕлне тĕнчере упасен сакăр тĕсĕ пур. Вăл – чĕрчунсенчен чи интересли тата илĕртÿлли.

1. Пур тĕсрен те чи пысăкки – кĕске сăмсаллă, улăпла упа. Вăл хальхисенчен икĕ хут пысăкрах пулнă. Питĕ вăрăм уралăскер антилопăсене тытса çинĕ. Анчах вăл 12 пин çул каяллах çĕр çинчен çухалнă.
2. Упа, йытăсемпе тата кушаксемпе танлаштарсан, утнă чухне пÿрнесем çине мар, пĕтĕм ура лаппи çине тĕренет. Çакă ăна икĕ уран утма май парать.
3. Хĕлле пур упа та çывăрмасть иккен, улшăнакан çанталăклă вырăнсенче пурăнакансем çеç вăрăм ыйха путаççĕ. Тропик регионĕсенчисен тата шурă упан кун пек йăла çук.
4. Шурă упан лапписем ытисеннинчен сарлакарах. Çакă ăна юр çинче путса анасран сыхлать тата шывра ишме пулăшать.
5. Хăмăр упа пĕрре те мĕшĕлти мар, вăл сехетре 50 çухрăм хăвăртлăхпа чупаять. Чăн та, 400 метртан ытла каймалла мар пулсан.
6. Шурă упа çăмĕ чăннипе тĕссĕр иккен. Хĕвел çутине çăтсан вăл шурă тĕслĕ курăнать. Тирĕ вара – хура.
7. Пур упан çăмĕ те икĕ сийлĕ. Пĕрремĕшĕ ăшă тытать, иккĕмĕшĕ шывран сыхлать.
8. Упа тĕрлĕ тĕсе уйăраять.
9. Çурçĕр упин вар-хырăмĕ питĕ пысăк, унта 70 килограма яхăн аш-какай вырнаçать!
10. Упасен логика шухăшлавĕ аталаннă иккен, вĕсем кутăн чакса утнă май йĕртен çĕтерсе яма та пĕлеççĕ.
11. Упасен ытларах пайĕ çут тĕнчене çăмсăрах килет. Пысăк пандăсемпе шурă упасен кăна кăштах тĕк пур.
12. Тин кăна çут тĕнчене килнĕ хăмăр упа çури пĕр кĕрепенкерен те /454 грамм/ сахалрах таять. Пысăкланса çитсен вара вăл унчченхинчен пин хут йывăртарах пулса тăрать. Çынсем те вĕсем пек йывăрăш хушнă пулсан аслă ÿсĕмре 6 пин килограмм тайĕччĕç.
13. Упа – ÿсентăран çисе пурăнакан пĕртен-пĕр çăткăн чĕрчун. Çавăнпа унăн шăлĕсем тĕрлĕрен: пĕрисем – аш-какай çиме, теприсем – курăк валли.
14. Шăлне çурмалла касса микроскоп витĕр ункисене шутласан упа миçе çултине пĕлме пулать.
15. Тухăç Азири хăш-пĕр çĕршывра упа сăвапла чĕрчун шутланать. Кунти халăх унăн вачĕпе пур чиртен те /мухмăртан пуçласа рак е СПИД таранах/ сывалма пулнине ĕненет. Унта упа фермисем тытаççĕ тесен те тĕлĕнмелле пулмĕ.
16. Кайри урисен чĕрнисем малтисенчен кĕскерех.
17. Хура упа вачĕсенчен чи хаклине Кăнтăр Корейăри аукционра 64 пин долларпа сутнă.
18. Кулăшла! Кăнтăр Америкăра пурăнакан упасене куçлăхлисем теççĕ.
19. Упасене нейрохирурги операцийĕ те тăваççĕ иккен! Мĕншĕн тесен этемĕн чылай чирĕ çак чĕрчунсене те аптăратать. Тĕслĕхрен, гидроцефали /пуç мими чирĕ/. Вăл питĕ асаплă та вăрах вилĕм патне çитерет. Çак чиртен пĕрремĕш хут Лаосри Чампа упана сыватнă.
20. Пурнăçĕ вăтамран вăтăр çула тăсăлать. Андреас ятлă упа вара 50 çул пурăннă!
21. Çĕр çинче гризли упа тапăнсан та чĕрĕ юлнă çын пур. Вăл вилнĕ пек курăнса выртнă, çавăнпа çăткăн чĕрчун унпа кăсăкланма пăрахнă та тĕкĕнмен. Ку тĕслĕх 2008 çулта Канадăра пулса иртнĕ.
22. Çак чĕрчунсен тĕп континенчĕ – Çурçĕр Америка. Унта тĕнчери упасен иккĕ виççĕмĕш пайĕ пурăнать.
23. Пĕлмеллех! Упа этеме тапăнни питĕ сайра пулать. Çын уншăн – ăнланмалла мар тискер чĕрчун. Асра тытăр, вăл агрессие хирĕç хуравлать тата хăйĕн территорине хÿтĕлет.

100facts.ru сайтран.

Страницăна Лариса ПЕТРОВА (тел. 56-11-80) хатĕрленĕ.

● АННЕНЕ ПУЛĂШАТĂП

«Çăмăллăх» салат

Салат валли 200 грамм краб патакӗ, 200 грамм пекин купăсти, 100-шер грамм консервланă ананас тата консервланă кукуруза, майонез, тăвар кирлӗ.

Çемçелсе çитнӗ краб патакне, ананаса, купăстана ваклăр та кукурузăпа, тăварпа, майонезпа хутăштарса пăтратăр. Салат хатӗр!

«Шато» çӗрулми

Çимӗçе хатӗрлеме 8 çӗрулми, кирлӗ чухлӗ услам çу, 2 кашăк олива çăвӗ, тăвар, пăрăç кирлӗ.

Çуса хуппинчен тасатнă çӗрулмие пӗчӗк пичке евӗр туса касăр. Вӗрекен шыва ярса 5-7 минут /çӗрулми калăпăшӗнчен килет/ пӗçерӗр. Савăтран кăларса хут алшăлли çине хурăр. Ку ытлашши шыва типӗтӗ.

Çатмана пысăках мар çулăм çине лартса хӗртӗр те олива çăвӗ ярăр. Хыççăн çӗрулмие пур енчен те хӗреличчен ăшалăр. Хатӗр çимӗçе турилккене хурсан çеç тăвар тата пăрăç сапăр. Апачӗ тутлă пултăр!

Чăх какайӗнчен хатӗрленӗ хăпарту

Çимӗç валли 500 грамм шăмминчен уйăрнă чăх какайӗ, 1 стакан пӗçернӗ рис, 1 кӗленче консервланă кукуруза, 400 грамм тутлă пăрăç, 500 миллилитр хăйма, 2 пуç сухан, 200 грамм хытă сыр, 200 грамм кишӗр, кăштах пăрăç, тăвар, тип çу кирлӗ.

Какая вӗтӗ туратпăр. Вăрринчен тасатнă тутлă пăрăça тăваткалласа ваклатпăр, сухана вӗтететпӗр, кишӗре шултăра теркăпа хыратпăр.

Какая ăшалатпăр та тăварпа пăрăç хушатпăр. Уйрăм çатмара малтан кишӗре, хыççăн тутлă пăрăç, сухан хушса ăшалатпăр. Кăштах тăвар сапатпăр.

Пур çимӗçе те формăна сийпе хуратпăр: пиçнӗ рис, ăшаланă пахчаçимӗç /хăйман çур пайне сӗретпӗр/, какай, кукуруза. Пур сие те кашăкпа тикӗслеме ан манăр. Çиелти сие юлнă хăймана сӗретпӗр те теркăпа хырнă сыр сапса вăтам температура таран хӗртнӗ духовкăна çур сехетлӗхе лартатпăр. Сивӗнсен порцисем çине касса пайлатпăр.

Кăмпапа сыр яшки

Яшка хатӗрлеме 2 литр çурă чăх какайӗ пӗçернӗ шӳрпе, 5 çӗрулми, 2 пуç сухан, 1 кишӗр, 300 грамм кăмпа, 50 грамм услам çу, 2 шăратнă сыр, ешӗл çимӗç, тăвар, пăрăç, лавр çулçи кирлӗ.

Кăмпапа çӗрулмие улăм пӗрчи евӗр, сухана вӗтӗ турăр. Кишӗре теркăпа хырăр. Çӗрулмие вӗреме кӗнӗ какай шӳрпине ярăр.

Услам çу ярса ирӗлтернӗ хӗртнӗ çатмара малтан кишӗрпе сухана, унтан кăмпа хушса ăшалăр. Çӗрулми пиçсен хутăша кастрюле ярăр. Вӗреме кӗрсен теркăпа хырнă шăратнă сыр хушăр. 10 минутран çулăма сӳнтерӗр те тăвар, пăрăç, лавр çулçи ярăр.

● ХАМĂР ХУШĂРА

Пляж тата макияж

Хӗвелпе хӗртӗнме кашниех кăмăллать пуль. Илемлӗ ӳт тӗсӗ яланах хитре курăнать-çке. Пикесем вара пур çӗрте те – килте, урамра, шкулта, ытти çӗрте – илемлӗхпе палăрасшăн ăнтăлаççӗ. Çав шутра çырма, кӳлӗ-пӗве хӗрринче те. Кӗлеткене пиçӗхтерессисӗр пуçне сăн-пит епле курăнни те пăшăрхантарать-çке вӗсене. Тӗрӗс суйласа илнӗ шыва кӗмелли костюм, парео, тӗксӗм куçлăх та пляжа каймa çителӗклӗ пек туйăнать. Анчах та хăш-пӗр пике шыва кӗме кайнă чухне косметика хатӗрӗпе усă курмасăр пурăнаймасть. Эсир те вӗсен йышне кӗретӗр пулсан темиçе сӗнӗве тимлӗр.

Пляжа каяс умӗн сăрланма шут тытрăр-тăк ăна тӗрӗс пурнăçлăр. Чи кирли – ансатлăх, çутçанталăк панă илеме палăртасси. Çуллă куç писевӗсене, кремсене, кăранташсене тӳрех айккине илсе хурăр. Хӗвел питтинче вӗсем юхаççӗ, ирӗлеççӗ. Пите хӗвел пайăркисенчен сыхлакан крем сӗрӗр. Ӳт тӗсне лайăхлатакан кремпа, /тональный крем/ пит çăмартине сӗрмелли писевпе усă курмалла мар. Кăштах пудра сӗрни вара вырăнлă.

Куç хăрпăкне шыв ирӗлтереймен /водостойкий/ тушьпе сăрлама юрать. Е тепӗр мелпе усă курма пулать: куç харшипе хăрпăкне ятарлă сăрăпа сăрламалла. Ун чухне кашнинчех сăрланса аппаланмалла пулмӗ.

Куç хупанкине шӗвӗ, шыва кӗмелли костюмпа е куç тӗсӗпе килӗшӳллӗн курăнакан писевпе сăрласан аван. Куç харшине ятарлă гельпе тата щеткăпа тураса тирпейлемелле.

Тутана хӗвел пайăркисенчен сыхлакан бальзам е çутă тӗслӗ писев сӗрмелле.

Макияж ытлашшипех палăрмалла мар, тепӗр тесен унта пит-куçа сăрламасăр кайни вырăнлăрах. Ӳте косметика хатӗрӗсенчен кантарни те усăллă.

● ĂСТА АЛĂСЕМ

Илемлӗ сулă

Юлашки вăхăтра чăн чултан тунă капăрлăхсем модăна кӗчӗç. Ăна хамăр алăпа та ăсталама май пур. Кирлӗ япаласем çеç туянмалла. Чăн чултан тăракан, алла тăхăнмалли сулă ăсталама мамăк пир кантра /кирек мӗнле тӗсли те юрать/, хăвăра килӗшекен чулсем, хачă, кнопка тата хӗскӗч кирлӗ пулать.

Кантрана виççе касмалла. Иккӗшӗн вăрăмӗшӗ 1 метр, виççӗмӗшӗн 2 метр пултăр. Пур татăка та варринчен хуçлатмалла та çыхса хумалла. Вӗçӗнче кнопка калăпăшне пăхса çекӗл хăвармалла.

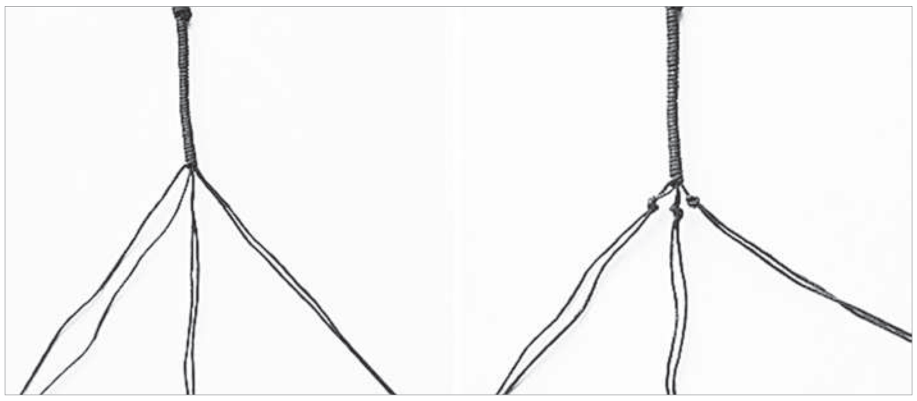

Çекӗле хӗскӗчпе хӗстерсе шнура явăр. Вăрăм шнур вӗçӗсене кӗскисен çумне явмалла. Варрине çитсен вăрăм шнур вӗçӗсене çыхмалла.

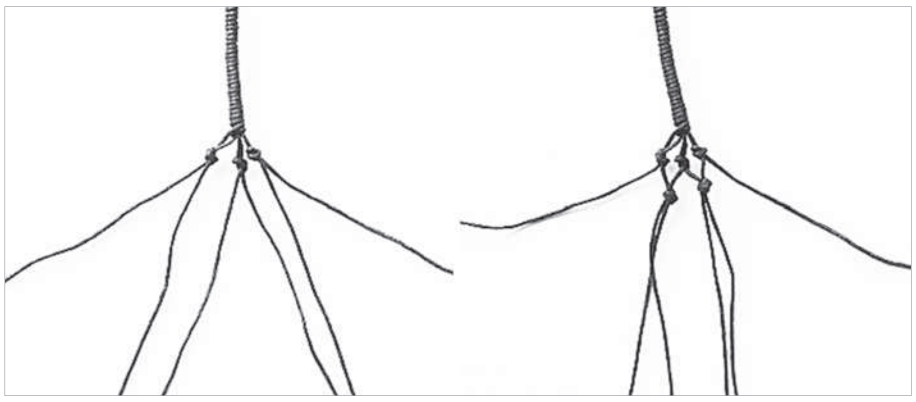

Кашни шнур вӗçне мăшăрăн пайласа çыхаçыха хумалла. Хыççăн тепӗр хут шнурсене вырăнӗпе ылмаштарса мăшăрăн-мăшăрăн çыхса çирӗплетмелле. Вăл сетка евӗр пулмалла. Унта чул катăкне вырнаçтармалла та пасăрхи техникăпа усă курсах шнурсене çыхмалла. Чула пӗтӗмпех сеткăпа «карнă» хыççăн шнурсене пӗрлештерсе çиппе çыхса çирӗплетмелле.

Унтан шнура пуçламăшӗнчи пек явмалла. Сулă вӗçӗнче шнурсене çыхмалла, çумне кнопкăна çирӗплетмелле. Ытлашши материала касса илмелле.

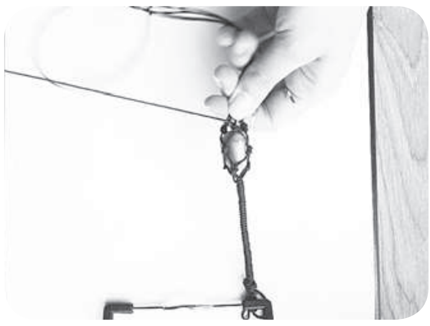

● ИЛЕМ КӖТЕСӖ

Улма-çырла маски – чи усăлли

Акă пахчара çырла та пиçсе çитрӗ, сӗтеклӗ çимӗçсем куçа илӗртеççӗ. Тутлă та пылак çӗр çырлие хӗлле валли хатӗрлесе хума пуçтарса та илтӗмӗр.

Пылак, тутлă, тӗрлӗ витаминпа пуян çимӗçрен варени тавраш хатӗрленисӗр пуçне ӳте нӳрӗклетекен, тутлăхлатакан, тасатакан маскăсем те хатӗрлеме пулать. Хăшӗ-пӗринпе сире те паллаштаратпăр.

Тин çеç пуçтарнă темиçе çӗр çырлине çӳхен вакламалла та пит çине хумалла. Е теркăпа хырса пите сӗрмелле. 15 минутран сивӗрех шывпа çумăалла.

Каçхине тата ирхине пите çӗр çырли сӗткенӗпе йӗпетнӗ мамăкпа сăтăрни усăллă. Вăл тур паллине, пигмент пăнчисене çутатма пулăшать.

Теркăпа хырнă темиçе çӗр çырлине 1 кашăк хăймапа тата 1 чей кашăкӗ чухлӗ пылпа хутăштарса пите сӗрӗр те 20 минутран çăвăр. Маска ӳте тутлăхлатать.

Çӗр çырли сӗткенӗпе сӗте пӗр пек виçепе хутăштармалла. Пулнă хатӗрпе темиçе хут хутлатнă марля татăкне йӗпетсе пит çине 20 минутлăха хумалла.

Пахчаçимӗç çитӗннӗ чухне унпа усă курса юлмалла. Илемлӗхе тытса пыма, сыхласа хăварма вӗсем лавккари кремсенчен чылай лайăхрах пулăшаççӗ-çке. Ан ӳркенӗр çеç.

Хаваслă 2015 самант

Хăйне евĕрлĕ пуçватмăш

1. Çимĕçсем унта ÿсеççĕ, пуçтарма çеç ан ÿркен. 2. Вăл пал-пал хĕрарăм мар. 3. Раççейри халăх. 4. Ку сăмах тухать хăех.

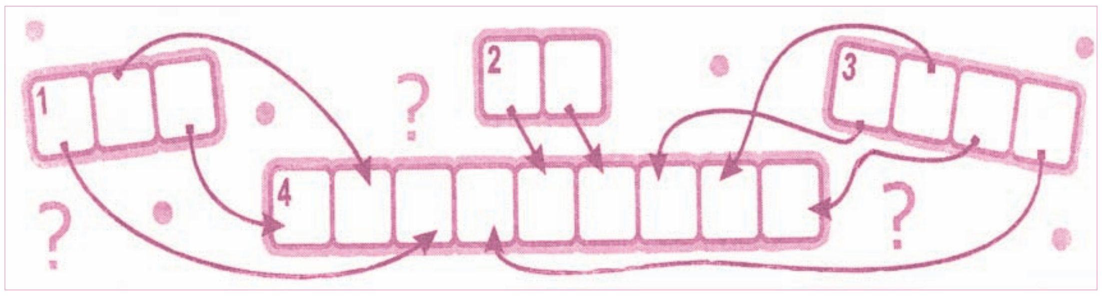

Пушă вăхăтра

Çак примерсене тĕрĕс тăвас-тăк, пĕрер шăрпăк çеç кăларса пăрахмалла. Анчах хăшĕсене-ши?

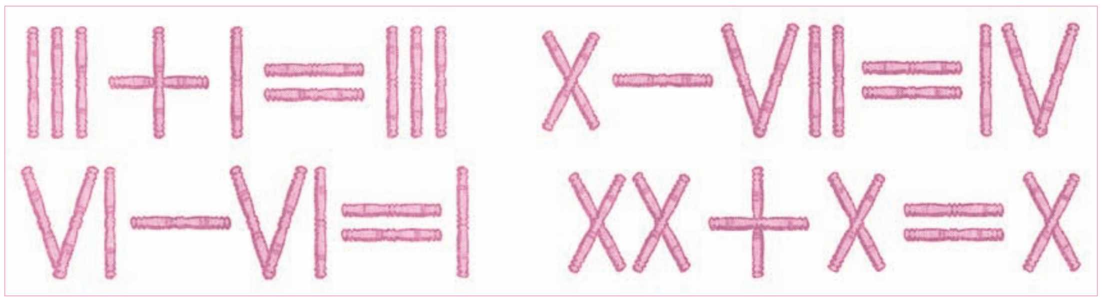

Çакăнта кашни пробиркăран пĕрер саспалли илсе тепĕр виçĕ сăмах тупма пулать. Тĕслĕхне илсех кăтартнă.

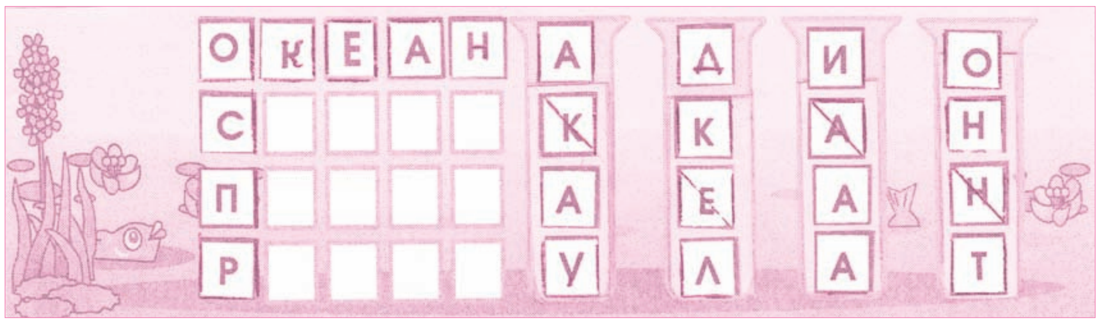

Эпир пурте пĕр тăван, К саспаллипе пĕр тан

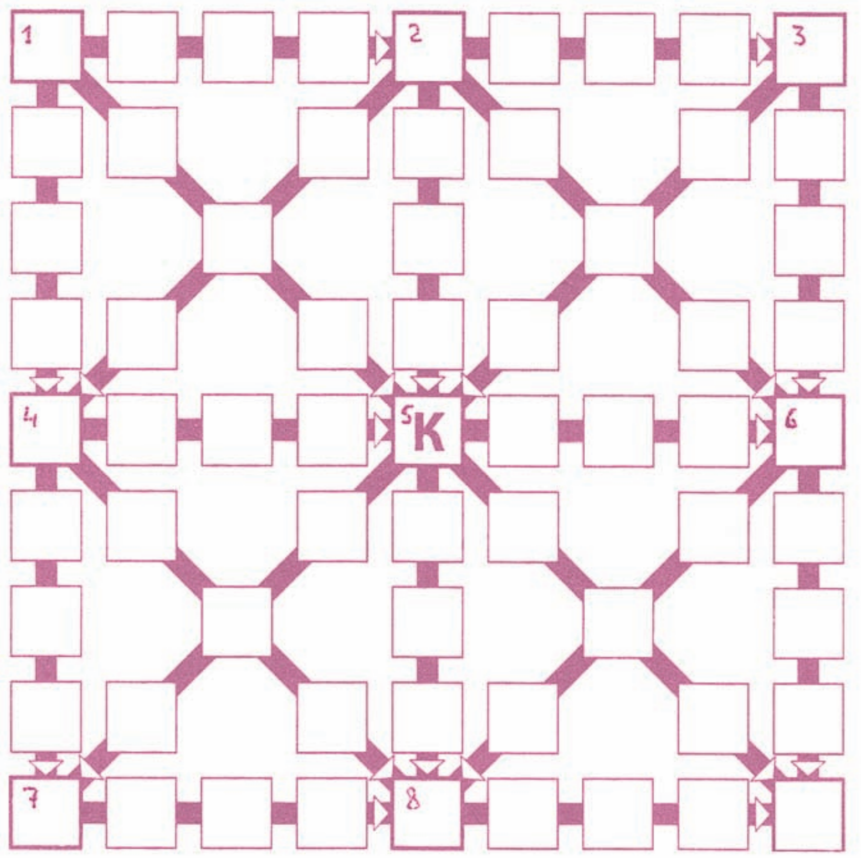

Сылтăмалла: 1. Тÿпе тĕсĕ. 2. Кавказ тăрăхĕнчи юлташ. 4. Шĕвĕрккесен кĕреçи. 5. Çынри култармăш. 7. Спорт çитĕнĕвĕнчи парне. 8. Раççейри халăх.

Аялалла: 1. Сцена çинчи артист. 2. Пĕр-пĕр япала ванчăкĕ. 3. Унта хоккейла выляççĕ. 4. Тинĕсри чĕрчун. 5. Атаман пулма тапаçланакан. 6. Тахçан ăна пуян тесе Çĕпĕре ăсатнă.

Диагональ тăрăх /сылтăмалла/: 1. Тăлăп тăванĕ. 2. Çĕр пуставĕ. 4. Вăл шыв вĕренĕ чухне тухать. 5. Ăна чи малтан кахал ярса тытать.

Сулахаялла: 2. Çурхи вĕçенкайăк. 3. Ăсана юратакан. 5. Чăваш çыравçи. 6. Шăши тăшманĕ.

Кĕрсе кайсан çĕтмелле, анчах киле çитмелле

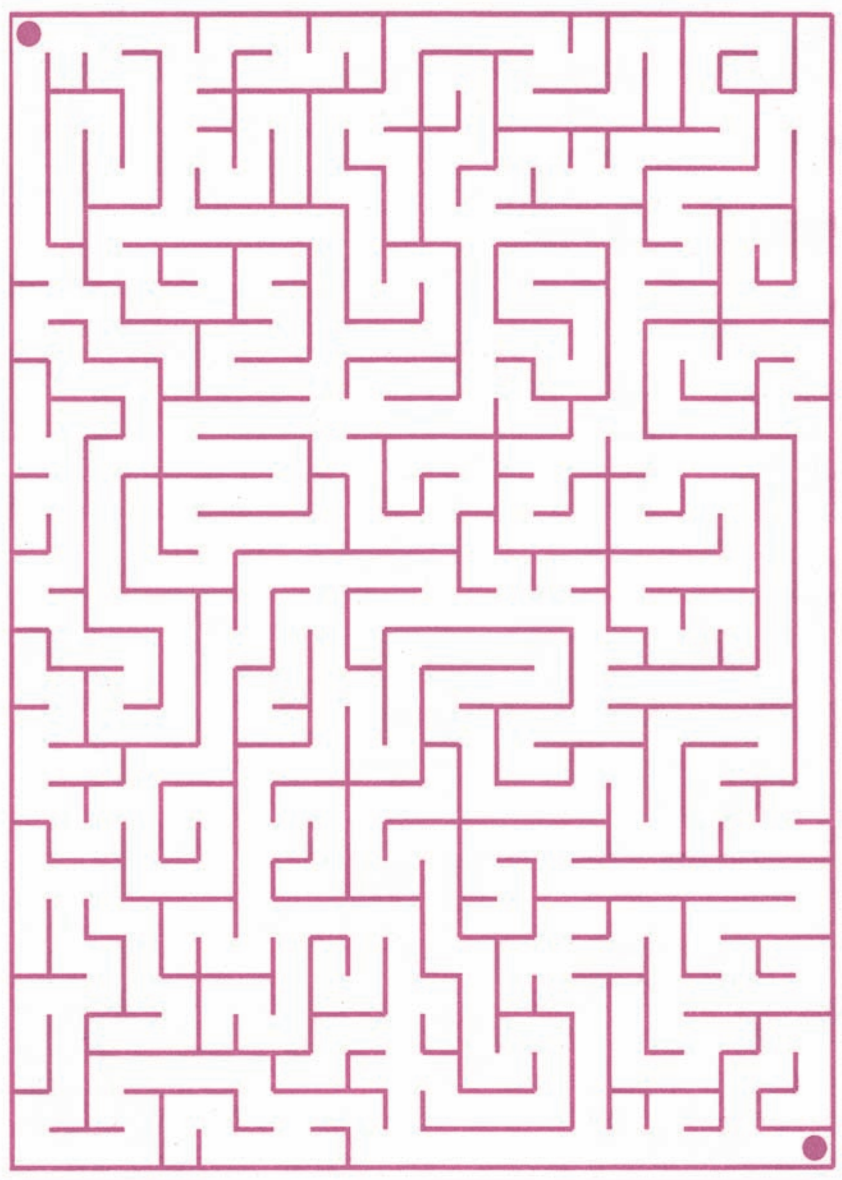

Шыракан — тупать

Хурама – салака – пашалу – такана – кулата – катала – тамаша сăмахсене çак ункăсене вырнаçтарса тухмалла. Анчах вĕсем çыхăнса пыччăр тесен кашнинех хăйĕн вырăнĕ пур. Эппин тавçăрулăх çеç кирлĕ.

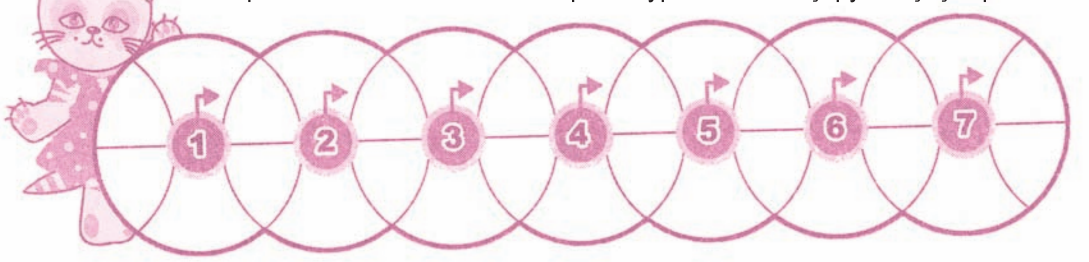

Алла-аллăн тытăнсан, пырĕ пурăнăç ăнса

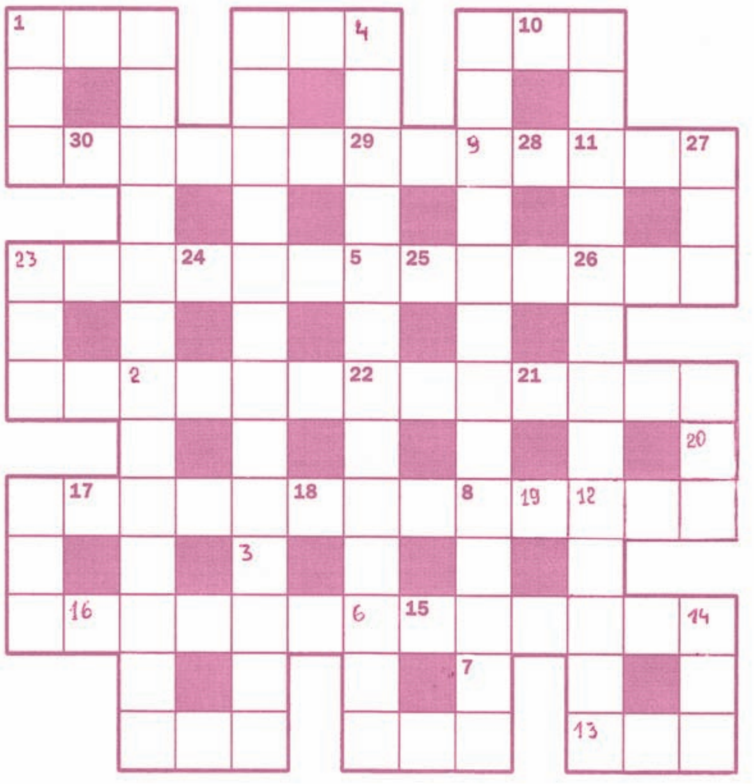

1. Вăрçă вăхăтĕнче фашист самолечĕпе сĕкĕшнĕ вĕçевçĕ. 2. Çĕр çинчи авалхи çын. 3. Футбол вăййинче тапăнса вылякан. 4. Портри грузчик. 5. Теннисла вылямалли хатĕр. 6. Çын кĕлеткине витĕр «куракан». 7. Вăл хăйĕн ĕçне тусан пăрахса кайма пултарать. 8. Кивĕ сăнÿкерчĕке çĕнĕ сĕм кĕртекен. 9. Атă-пушмак хĕрри. 10. Наполеон, анчах пуçлăх мар. 11. Пĕр-пĕр вăйă умĕнчи план. 12. Авалхи грексен кĕвĕ инструменчĕ. 13. Жаргон. 14. Давид паттăра çĕнтерекен. 15. Ют çĕршыври дача. 16. Пустав çинчи эреш. 17. Авалхи грексен философĕ. 18. Финиш мар. 19. Кун. 20. Пÿрне хушши кăтартни. 21. Пăшал пайĕ. 22. Геометри терминĕ. 23. Якутсен çĕршывĕ. 24. Ултавлă ĕç. 25. Кутăн выльăх. 26. Вăл каласан та, каламасан та çавнах пĕлтерет. 27. Мăлатук умĕнче пуç таякан. 28. Вăтам Азири шыв каналĕ. 29. Раççейри республика. 30. Авалхи Римри çĕр ĕçченĕ.

Николай КРАСНОВ (Йĕпреç районĕ) *хатĕрленĕ.*